

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

TRẦN THỊ BÍCH LÊ

VĂN HỌC DÂN GIAN VÀ VĂN HÓA DÂN GIAN
VÙNG THIÊN BẢN-VỤ BẢN (NAM ĐỊNH)

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM

Thái Nguyên – 2019

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

TRẦN THỊ BÍCH LÊ

VĂN HỌC DÂN GIAN VÀ VĂN HÓA DÂN GIAN
VÙNG THIÊN BẢN-VỤ BẢN (NAM ĐỊNH)

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8220121

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: PGS TS NGUYỄN THỊ HUẾ

Thái Nguyên – 2019

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu trích dẫn đều có nguồn gốc rõ ràng. Các kết quả nghiên cứu trong luận văn đều trung thực và chưa từng được công bố ở bất kỳ công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 5 năm 2019

Tác giả luận văn

Trần Thị Bích Lê

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận văn thạc sĩ này, tác giả xin trân trọng cảm ơn Ban Giám hiệu, Khoa Sau đại học, Khoa Báo chí – Truyền thông và Văn học, Trường Đại học Khoa học, Đại học Thái Nguyên và các Thầy, Cô giáo đã trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt quá trình học tập.

Đặc biệt, tác giả xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới giảng viên hướng dẫn PGS TS Nguyễn Thị Huế đã luôn tận tình hướng dẫn, chỉ bảo trong suốt thời gian tác giả nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Cuối cùng, xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, người thân, bạn bè và đã giúp đỡ, động viên, tạo điều kiện để tác giả hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 5 năm 2019

Tác giả luận văn

Trần Thị Bích Lê

DANH MỤC CÁC KÝ HIỆU, CÁC CHỮ VIẾT TẮT

GS	: Giáo sư
GS.TS	: Giáo sư Tiến sĩ
PGS	: Phó giáo sư
PGS.TS	: Phó giáo sư Tiến sĩ
TS	: Tiến sĩ
Nxb	: Nhà xuất bản
Nxb ĐHQGHN	: Nxb Đại học quốc gia Hà Nội
Nxb KHXH	: Nxb Khoa học xã hội
Nxb GD	: Nxb Giáo dục
Nxb VH TT	: Nxb Văn hóa thông tin
Nxb VH DT	: Nxb Văn hóa dân tộc
Tr	: Trang

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
1. Tính cấp thiết của đề tài (Lý do chọn đề tài)	1
2. Tổng quan vấn đề nghiên cứu (Lịch sử vấn đề)	2
3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu	3
4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu.....	4
5. Phạm vi nghiên cứu	4
6. Cấu trúc của luận văn	5
7. Đóng góp của luận văn	5
NỘI DUNG	1
Chương 1: TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU VÀ NHỮNG VẤN ĐỀ LÝ LUẬN LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI	1
1.1. Tổng quan tình hình nghiên cứu.....	1
1.1.1. Giới thiệu khái quát về vùng Thiên Bản-Vụ Bản (Nam Định).....	1
1.1.2. Tình hình nghiên cứu về văn học dân gian và văn hóa dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản (Nam Định).....	7
1.2. Những vấn đề lí luận liên quan đến đề tài	10
1.2.1. Văn hóa dân gian và văn học dân gian	10
1.2.2. Lý thuyết và khái niệm vùng văn hóa, vùng văn hóa châu thổ Bắc Bộ	11
Tiểu kết chương 1	16
Chương 2: VĂN HỌC DÂN GIAN VÙNG THIÊN BẢN – VỤ BẢN	18
2.1. Khái quát về văn học dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản.....	18
2.2. Các thể loại văn học dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản	18
2.2.1. Thần thoại Thiên Bản-Vụ Bản (Thần thoại được truyền thuyết hóa).....	18
2.2.2. Truyền thuyết Thiên Bản-Vụ Bản	22
2.2.3. Tục ngữ, ca dao Thiên Bản-Vụ Bản	33
2.2.4. Dân ca Thiên Bản-Vụ Bản.....	46
2.3. Đặc trưng văn học dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản	57
Tiểu kết chương 2	59
Chương 3: VĂN HÓA DÂN GIAN VÙNG THIÊN BẢN – VỤ BẢN	61
3.1. Khái quát văn hóa dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản.....	61
3.2. Một số yếu tố văn hóa dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản	61

3.2.1. Tín ngưỡng và sinh hoạt tín ngưỡng vùng Thiên Bản-Vụ Bản	61
3.2.2. Phong tục, tập quán Thiên Bản-Vụ Bản	72
3.2.3. Lễ hội Thiên Bản-Vụ Bản	76
3.2.4. Di tích Thiên Bản-Vụ Bản	82
3.3. Đặc trưng văn hóa dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản	85
3.4. Mối quan hệ giữa văn học dân gian và văn hóa dân gian Thiên Bản-Vụ Bản	87
Tiểu kết chương 3	90
KẾT LUẬN	92
TÀI LIỆU THAM KHẢO	95
PHỤ LỤC	99

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài (Lý do chọn đề tài)

Thiên Bản-Vụ Bản là mảnh đất nằm ở phía Tây Bắc tỉnh Nam Định thuộc vùng văn hóa châu thổ Bắc Bộ. Nơi đây đã xuất hiện dấu vết cư trú của người Việt cổ từ thời kỳ tiền sơ sử và thời các vua Hùng dựng nước. Thiên Bản-Vụ Bản cũng là mảnh đất thiêng, trung tâm của tín ngưỡng thờ Mẫu ở Việt Nam. Vùng văn hóa, xã hội và kinh tế Thiên Bản-Vụ Bản đã được định hình trong lịch sử lâu dài của đất nước cũng như của châu thổ sông Hồng nên “*lưu đậm dấu ấn văn hóa văn minh của vùng đồng bằng châu thổ sông Hồng*” [1; tr.413] đồng thời lại mang những sắc thái riêng, truyền thống riêng độc đáo.

Văn học dân gian Thiên Bản-Vụ Bản là một bộ phận quan trọng của văn hóa dân gian Thiên Bản-Vụ Bản. Do đó, việc nghiên cứu, giới thiệu diện mạo, đặc trưng văn học dân gian cũng như văn hóa dân gian của địa phương này sẽ nhằm khẳng định những nét chung và riêng độc đáo ấy. Qua đó góp phần xây dựng cách nhìn đa chiều về vùng đất Thiên Bản-Vụ Bản và góp phần phát huy hơn nữa truyền thống văn hóa của người dân nơi đây nói riêng và của người dân Nam Định nói chung.

Từ trước đến nay, cũng đã có một số công trình nghiên cứu về mảnh đất, con người Thiên Bản-Vụ Bản nói chung, về văn học dân gian Thiên Bản-Vụ Bản nói riêng. Tuy nhiên, việc nghiên cứu văn học dân gian Thiên Bản-Vụ Bản trong mối quan hệ với văn hóa dân gian Thiên Bản-Vụ Bản, chỉ có một số bài viết, công trình đề cập đến một vài khía cạnh hoặc ở mức khái quát ban đầu. Nhận thấy đây là một vấn đề còn bỏ ngỏ, do vậy, chúng tôi lựa chọn đề tài nghiên cứu về: ***Văn học dân gian và văn hóa dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản*** làm đề tài luận văn Thạc sĩ.

Hơn nữa, Thiên Bản-Vụ Bản cũng là mảnh đất bản thân tác giả được sinh ra, gắn bó và lớn lên bằng đường cày nước ngập ngang bụng của ông, bằng những thuyền lúa gặt về giữa những ngày mưa bão của cha mẹ, bằng những câu chuyện, lời ca, tiếng hát về cuộc đời lam lũ, vất vả nhưng cũng chan chứa tình đời của người dân quê hương. Lựa chọn việc nghiên cứu và giới thiệu về văn học dân gian và văn hóa dân gian Thiên Bản - Vụ Bản, chúng tôi muốn làm một việc tri ân với chính quê hương của mình.

2. Tổng quan vấn đề nghiên cứu (Lịch sử vấn đề)

Tìm hiểu tình hình tư liệu cho đề tài nghiên cứu, chúng tôi đã tiếp cận với một số công trình có liên quan sau đây:

Trước hết là công trình *Tục ngữ-Ca dao Nam Định* của tác giả Trần Đăng Ngọc [21]. Công trình này đã tập hợp các câu tục ngữ, ca dao Nam Định. Cuốn sách có một số nhận định khái quát về tục ngữ ca dao Nam Định trong đó có tục ngữ, ca dao Thiên Bản-Vụ Bản. Đây là một nguồn tư liệu quý giá.

Tiếp theo là cuốn *Nghề và làng nghề truyền thống ở Nam Định* được biên soạn bởi nhóm tác giả Đỗ Đình Thọ, Lưu Tuấn Hùng, Nguyễn Văn Nhiên, Hồ Đức Thọ, Trần Đăng Ngọc, Thành Nam [52]. Công trình này đã cung cấp cho độc giả những tư liệu quý về các nghề và làng nghề truyền thống của tỉnh Nam Định trong đó có vùng Thiên Bản-Vụ Bản.

Nhà nghiên cứu Bùi Văn Tam trong công trình *Thiên Bản lục kỳ huyền thoại đất Sơn Nam* [38] đã nêu lên một số nhận xét về giá trị nội dung tư tưởng và nghệ thuật xây dựng nhân vật của sáu truyện truyền kì trên đất Thiên Bản.

Cùng với công trình trên, tác giả Bùi Văn Tam đã cho ra mắt độc giả cuốn *Sự tích các vị thần linh thờ ở đền làng huyện Vụ Bản tỉnh Nam Định* [33]. Công trình này đã sắp xếp sự tích các vị thần theo từng thời kì lịch sử khoa học, logic. Đồng thời trong công trình này, tác giả đã nêu lên một số nhận xét về giá trị nội dung, ý nghĩa và mootip chuyện kể văn học dân gian được sử dụng trong các sự tích.

Đặc biệt là cuốn *Địa chí văn hóa huyện Vụ Bản* [36] của nhà nghiên cứu Bùi Văn Tam. Đây là một công trình mang tính tổng hợp về các mặt lịch sử, kinh tế, chính trị, văn hóa... của huyện Vụ Bản. Trong chừng mực nào đó, công trình đã có đề cập, phác họa một số nét diện mạo văn học dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản.

Đây là nguồn tài liệu rất hữu ích và có giá trị, là những tư liệu tham khảo chính được chúng tôi sử dụng trong quá trình thực hiện đề tài của luận văn.

Tuy nhiên, các công trình nghiên cứu mà chúng tôi đề cập trên nhìn chung mới chỉ dừng ở việc sưu tầm, giới thiệu mà chưa tiếp cận văn học dân gian Thiên Bản-Vụ Bản ở các phương diện đặc trưng khái quát mang tính vùng miền, chưa đi sâu chỉ ra đặc

điểm của từng thể loại, cũng như chưa xem xét văn học dân gian với tư cách là một bộ phận, một thành tố của văn hóa dân gian, nên chưa chỉ ra được mối quan hệ nhiều chiều giữa văn học dân gian và văn hóa dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản.

Do vậy, đề tài của chúng tôi sẽ hướng tới việc tiếp cận văn học dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản theo góc nhìn địa - văn hóa, địa - lịch sử, địa - xã hội. Từ đó, nhằm bước đầu chỉ ra được nét đặc trưng khái quát cũng như những đặc điểm riêng từng thể loại của văn học dân gian Thiên Bản-Vụ Bản. Đồng thời, đề tài cũng hướng tới việc tiếp cận, tìm hiểu và giới thiệu về văn hóa dân gian Thiên Bản-Vụ Bản, xem xét để chỉ ra mối tương quan giữa văn học dân gian và văn hóa dân gian Thiên Bản-Vụ Bản.

3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu

3.1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của đề tài luận văn là các thể loại của văn học dân gian Thiên Bản-Vụ Bản như: thần thoại được truyền thuyết hóa, truyền thuyết, tục ngữ, ca dao, dân ca. Đây là những thể loại văn học dân gian có từ lâu đời, gắn bó mật thiết với các sinh hoạt khác nhau trong đời sống cộng đồng của người dân nơi đây.

Đối tượng nghiên cứu cũng được mở rộng tới tín ngưỡng, phong tục, tập quán, lễ hội, di tích ở vùng đất thiêng này, để từ đó thấy được mối quan hệ nhiều chiều giữa văn học dân gian và văn hóa dân gian Thiên Bản-Vụ Bản.

3.2. Mục tiêu nghiên cứu

Trong luận văn này, chúng tôi xác định mục tiêu nghiên cứu trước hết là tìm hiểu về văn học dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản, phân loại các thể loại văn học dân gian dựa vào những tiêu chí phân loại đã được các nhà Folklore công nhận, từ đó thấy được sự phong phú, đa dạng của văn học dân gian nơi đây. Đồng thời bước đầu đi sâu tìm hiểu, phân tích, đánh giá đặc điểm của từng thể loại, cũng như tổng quan khái quát về đặc trưng của văn học dân gian Thiên Bản-Vụ Bản.

Thứ hai là tìm hiểu về văn hóa dân gian vùng Thiên Bản-Vụ Bản, đặc biệt là những yếu tố của văn hóa dân gian có tác động và đóng vai trò quan trọng đối với đời sống của người dân vùng đất này như: tín ngưỡng, phong tục, tập quán, lễ hội, di tích.